

Tonga

LAO KI HE NGA AHI MAKA MAHU'INGA

VAHE 20.02

Tohi Lao Fakatonutonu 2020

LAO KI HE NGAahi MAKA MAHU'INGA

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa nounou.....	5
2	Fakahinohino	5
3	Ta'ofi ma'ae Pule'anga 'o e ngaahi maka mahu'inga kotoa	7
4	Pule'i 'e he Pule'anga	7
5	Ngaahi tohi ngofua fakatotolo	7
6	'Oatu 'o e ngaahi tohi ngofua ke kumi	8
7	Ngaahi kekelele 'oku 'ikai ko e kekelele 'o e Pule'anga	8
8	Lisi 'o e ngaahi keli'anga.....	9
9	Lisi 'o e ngaahi kekelele ta'e loto ki ai 'a ia 'oku 'o'ona	9
10	Ko e pau ke ma'u mai	9
11	Ngaahi maka mahu'inga 'i he kekelele kehe mei he kekelele 'o e Pule'anga	9
12	Ngaahi totongi.....	10
13	Ngofua ke lisi 'e he kakai Tonga pe Pilitania	10
14	Tapui 'o e kau 'ofisa 'a e Pule'anga mei 'i ai ha'anau totonu	10
15	Totonu 'o 'ete hū 'o vakai.....	10
16	Tautea.....	11
17	Mafai ke fa'u 'a e ngaahi tu'utu'uni	11
18	Ngāue'aki 'o e ngaahi tu'utu'uni	11
19	Tautea 'i he funga 'o e tu'utu'uni	11
20	Fakahoko.....	11

LAO KI HE NGAahi MAKA MAHU'INGA

KO E LAO KI HONO FOKOTU'UTU'U 'A IA 'OKU 'O'ONA MO TU'UTU'UNI'I 'A E PULE'I 'O E NGAahi MAKA MAHU'INGA 'OKU 'ILO'I 'I HE PULE'ANGA NI'

Kamata'anga [25 'o Novema, 1949]

1 Hingoa nounou

'E ui 'a e Lao ni ko e Lao ki he Ngaahi Maka Mahu'inga.

2 Fakahinohino

'I he Lao'ni, pea mo ha ngaahi tu'utu'uni pe kuo fa'u koe'uhi ko ia', tuku kehe ha 'uhinga kehe 'e tu'utu'uni 'e hono ngaahi kupu —

“**kelekele**” ‘oku kau ki ai a e ngaahi kelekele ‘i lalo tahi ‘i he ngaahi kongā tahi ‘o e Pule'anga;²

“**keli'anga**” ko hono 'uhinga ko ha feitu'u, ngutu luo, tafu, luo fakatafa'aki pe luo kehe 'i pe 'a ia 'oku fai ai ha ngāue 'oku kau ki he keli;

“**ke keli**” ko hono 'uhinga ke ta'aki, ue'i, uta, fetuku, fo, fakama'a, momosi pe ngāue 'oku fai ki he kelekele koe'uhi ke ma'u mai ha koula pe maka mahu'inga mei ai;

“**ngaahi maka mahu'inga**” ‘oku kau ai 'a e kasa 'i he anga fakanatula mo 'eni 'o hangē ko hono fakamatala 'i 'i he (a), (b), (c), (d), (e) mo e (f), ka 'e 'ikai kau ai 'a e 'umea, feo, laimi, 'one'one, pe ngaahi maka kehe pe ngaahi me'a kehe 'oku fa'a ma'u mei he ngaahi maka 'o hangē ko ia 'e fanongonongo 'e he Palēmia 'i he Kasete 'oku 'ikai ko e ngaahi maka mahu'inga 'oku 'uhinga ki ai 'a e Lao'ni —

- (a) “**ngaahi metolo mahu'inga**” ‘oku kau ki ai ‘a e koula, siliva, palatiume, ‘ilitiume, ‘osimume, pe maka ‘e ma‘u mei ai kinautolu mo e ngaahi me‘a kehe kotoa ‘oku anga tatau mo ia;
- (b) “**ngaahi maka koloa**” ‘oku kau ki ai ‘a e ‘amipea, ‘ametisi, pelolo, mata‘i pusi, kilisolaite, taiamoni, ‘emalata, kaneti ‘opeli, lupi, safai, tekuosi, mo e ngaahi maka kehe pehē kotoa;
- (c) “**maka fefie**” ‘oku kau ai ‘a e ngaahi fa‘ahinga kehekehe ‘o e maka fefie mo e ngaahi me‘a kehe kotoa ‘oku anga tatau mo ia;
- (d) “**petoliume**” ‘oku ‘uhinga —
- (a) ko ha haitolokaponi ‘oku hoko fakanatula, ‘i he anga kasa, huhu‘a pe me‘a fefeka;
- (b) ko ha tuifio hoko fakanatula ‘o e haitolokaponi, ‘i he anga kasa, huhu‘a pe fefeka; pe
- (c) ko ha tuifio hoko fakanatula ‘o e taha pe lahi hake ‘o e haitolokaponi, ‘i ha anga kasa, huhu‘a pe fefeka, pea taha pe lahi ange ‘o e ngaahi me‘a ni haitolokena solofaite, naitolokena, heliume mo e kaponi taiokisaiti, pea kau ai ha petoliume ko ia fakafoki ki hono lesavua fakanatula;³
- (e) “**ngaahi maka kelekele**” ‘oku kau ai ‘a e ‘asipesitosi, pealitesi, pokisisaite, ‘umea-siaina, kelekele fefeka, kalafaite, kipisume, mapeli, maika, naitalatesi, fosifeiti, potesi, masima, maka tohi, sota, sulifa, taloka mo e ngaahi me‘a kehe ‘oku anga tatau mo ia;
- (f) “**ngaahi maka metolo**” ‘oku kau ai ‘a e ‘alaminiume, ‘anitiomoni ‘aseniki, pisimute, katimume, kolomiume, kopoli, kopa, pulu, mangakanise, mekuli, molipetenuma, nikolo, kapa, tangasiteni, ‘ulaniume, vanatiume, singike, mo e ngaahi maka mahu'inga kehe kotoa mo e ngaahi me‘a kehe kotoa ‘oku ma‘u mei he ngaahi maka ‘oku ‘ikai ke ha ‘i ‘olunga;⁴

“**lisi ‘o e ngaahi keli'anga**” ko hono ‘uhinga ko ha lisi kuo ‘oatu ‘i he ngaahi tu‘utu‘uni ‘o e Lao ni ki hono keli ‘o e ngaahi maka mahu'inga;

“**ngaahi ngaue keli**” mo e “**ngaahi ‘uhinga ‘o e keli**” ko hono ‘uhinga ko e keli ki he ngaahi maka mahu'inga ‘o hangē ko ia ‘oku fakamatala‘i heni mo kau ki ai —

- (a) ko hono fokotu‘u, tanaki mo e fai ‘o ha me‘a ki ha me‘a ‘oku pehē ‘oku ‘i ai ha ngaahi maka mahu'inga;
- (b) ko hono fokotu‘u hake, tauhi mo e ngāue‘aki ‘o e misini, ngaahi temi, ngaahi tafenga‘anga, ngaahi fale mo e ngaahi ngaue kehe pehē pe ngaahi ‘uhinga;
- (c) ko e fokotu‘unga pe tanaki‘anga kongokonga me‘a, veve pe vai, ‘oku ‘uli mei he pe koe‘uhi ko ha ngaahi ngaue pehē pe ngaahi ‘uhinga;

- (d) ko hono ngāue'aki fakalao 'o e kelekele, tafenga'anga vai mo e vai pea mo e fai 'o e ngaahi ngaue fakalao kotoa pe lelei ki ha ngaahi ngaue pehe pe ngaahi 'uhinga;

“**tokotaha 'oku 'o'ona**” ko hono 'uhinga ko e tokotaha 'oku ne ma'u ha tofi'a, 'api tukuhau, 'api kolo, pe lisi kuo 'oange pe lesisita 'o hangē ko e ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ki he kelekele;

“**kumi**” mo e “**fekumi**” ko hono 'uhinga ko e kumi ki he ngaahi maka mahu'inga pea kau ai ha ngaue pehē hono 'uhinga lelei ke lava ai 'e he tokotaha 'oku ne fai 'a e kumi, 'o e maka mahu'inga 'oku 'i ai 'a e ngaahi me'a lelei 'o e kelekele;

“**tokotaha 'oku ne kumi**” ko hono 'uhinga ko ha taha 'oku 'i ai 'ene tohi ngofua ke kumi;

“**tohi ngofua 'a e tokotaha kumi**” mo e “**tohi ngofua ke kumi**” ko hono 'uhinga ko e totonu ki he kumi ki he maka mahu'inga kotoa 'i he fonua 'a ia 'oku lau ki ai ha tohi ngofua 'o 'ikai ko e ngaahi maka mahu'inga, 'o kapau 'oku 'i ai, 'oku 'ikai ke fakamatala ki ai 'a e ngaahi kupu 'o e tohi ngofua.

3 Ta'ofi ma'ae Pule'anga 'o e ngaahi maka mahu'inga kotoa

Neongo ha to e me'a 'oku 'uhinga kehe 'oku tu'u 'i ha Lao kehe ko e ngaahi maka mahu'inga kotoa pe 'i pe 'i he lalo kelekele kotoa pe neongo pe kohai 'oku 'o'ona pe ma'u pea tatau aipe pe 'oku fēfē mahuinga hono ma'u mo hono ngāue'aki 'oku pea 'e lau ma'u aipe ia ko e koloa 'a e Pule'anga' pea 'e 'ikai lau ia 'oku vahe'i 'i ha tufa, foaki, tohi, lisi, laiseni pe ngofua 'o ha ngaahi kelekele pehē 'e fai te'eki kamata hono ngaue'aki 'o e Lao ni, pea 'e ma'u 'e he Pule'anga' 'a e tau'ataina 'i he taimi kotoa ke kumi, keli mo fetuku 'a e ngaahi maka mahu'inga kotoa pe pea koe'uhi ko e 'uhinga ko ia ke nau hu ki he kelekele kotoa pe kuo lau ki ai pe kongā 'o ia.

4 Pule'i 'e he Pule'anga⁵

Ko e pule'i katato 'o e fakatotolo, kumi, ngāue'i mo hono ma'u mai 'o e ngaahi maka mahu'inga kotoa pe 'i he lolofonua 'o e kelekele kotoa pe 'i he Pule'anga 'e fakaongoongo ki he pule 'a e Kapineti'. 'E 'ikai ha taha te ne fakatotolo'i pe kumi pe keli ha maka mahu'inga tuku kehe 'o ka ne fai ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni pea mo e ngaahi tu'utu'uni 'e fa'u mei ai pea hangē ko e ngaahi me'a kotoa pe 'oku tu'utu'uni 'e he pē 'i he ngaahi mafai 'oku foaki 'e he Lao ni.

5 Ngaahi tohi ngofua fakatotolo⁶

'E ngofua ki he Kapineti mei he taimi ki he taimi 'aki 'a e 'uhinga 'o ha tohi fakatotolo ke ne 'oange ki ha taha pe ni'ihi pe kautaha 'a e totonu ke hu ki he ngaahi kelekele kotoa pe 'i he Pule'anga' ni neongo pe ko e ngaahi kelekele ko ia 'oku ma'u 'e he Pule'anga' pe 'ikai pea ke fakatotolo mo sivi fakasioloki 'a e funga fonua, pea ki ha loloto 'oku 'ikai ke loloto ange 'i he fute 'e 50 mei he funga kelekele, 'o e kelekele

‘oku tu‘utu‘uni ‘e he tohi ngofua ‘i ha founa pehē ‘o hangē ko ia ‘e pehē ‘e he Kapineti ‘oku fe‘unga pea ‘e fai ‘o hangē ko e ngaahi tu‘utu‘uni ‘e fa‘u koe‘uhi ko e Lao ni:

Koe‘uhi kapau ko e tokotaha ‘oku ‘i ai ha‘ane tohi ngofua te ne fai pea te ne totongi ha totongi huhu‘i ‘oku fe‘unga kiate kinautolu ‘oku ‘onautolu, kau ‘a e Pule‘anga pe ha taha ‘oku ne lisi ha kelekele, ki he ‘enau maumau kotoa ‘a ia ‘e hoko kiate kinautolu koe‘uhi ko ha ngaue ‘a ha taha ma‘u tohi ngofua pe ko hano kau fakafofonga pe kau ngaue koe‘uhi ko e ngaahi tau‘ataina mo e ngaahi mafai kuo foaki kiate ia ‘i ha‘ane laiseni ki he funga kelekele pea ki ha ngaahi ngoue ‘i ha kelekele ‘oku lolotonga ngoue‘i, pea te ne tau‘ataina leva ‘i he taimi katoa mei he Pule‘anga ‘i he ngaahi faka‘ilo kotoa, ngaahi hopo, ngaahi ‘eke mo e ngaahi me‘a ‘e fiema‘u ‘e kinautolu ‘oku ‘o nautolu pe ‘e kinautolu ‘oku nau lisi ‘a e kelekele koe‘uhi ko ha maumau pea koe‘uhi ko e ngaahi mahu‘inga kotoa mo e ngaahi pa‘anga ‘e hu ki tu‘a koe‘uhi ko ia.

6 ‘Oatu ‘o e ngaahi tohi ngofua ke kumi⁷

‘E ngofua ki he Minisita Fonua mei he taimi ki he taimi, ‘o ka loto ki ai ‘a e Kapineti, ke ne ‘oatu ki ha taha pe ni‘ihi pe kautaha ha tohi ngofua ke kumi ‘a ia te ne ma‘u ai ‘a e totonu ke ne hū ki he ngaahi kelekele ‘i he Pule‘anga’ ni, neongo pe ko e kelekele ko ia ‘o e Pule‘anga pe ‘ikai, pea ke keli, vili, ta‘aki, vaku, kumi, ma‘u mai mo ngāue‘i kotoa pe ha maka mahu‘inga’ pe ‘i he ngaahi kelekele ‘a ia ‘e pehē ‘e he Kapineti ‘oku fe‘unga pea ‘e tu‘utu‘uni ‘e ha tohi ngofua ‘i he me‘a kotoa —

- (a) ‘a hono totongi ke he Minisita Fonua ‘e he tokotaha ‘oku‘ne ma‘u tohi ngofua pe ‘e kinautolu ‘oku nau ma‘u tohi ngofua ‘a e totongi ‘oku tu‘utu‘uni ke nau totongi koe‘uhi ko e ngaahi maka mahu‘inga kuo nau ma‘u mai mo ngaue‘aki ‘o hangē ko ia ‘oku lau ki ai ‘i mu‘a, pea
- (b) mo hano totongi ki he Minisita Fonua’ ‘e he tokotaha ‘oku‘ne ma‘u tohi ngofua pe ‘e kinautolu ‘oku nau ma‘u tohi ngofua’ ‘a e pa‘anga huhu‘i koe‘uhi ko e ngaahi maumau kotoa pe maumau pe kuo hoko ki he koloa na‘e tu‘unga’ ai ‘a e ma‘u tohi ngofua pea mo e founa ‘e fai‘aki ha totongi pehē.

7 Ngaahi kelekele ‘oku ‘ikai ko e kelekele ‘o e Pule‘anga⁸

Koe‘uhi kapau ko ha kelekele kuo ngofua ha hū ki ai pea ko e koloa ia ‘a nautolu ‘oku ‘o nautolu pea ‘oku ‘ikai ko ha kelekele ‘o e Pule‘anga, pea ‘e totongi ‘e he Minisita Fonua kiate kinautolu ‘oku ‘o nautolu ‘a e kelekele ‘a e kongā ‘o e totongi ‘a ia te ne ma‘u koe‘uhi ko hono ma‘u mai mo hono ngaue‘aki ‘a e ngaahi maka mahu‘inga ‘i he ngaahi kelekele pehē ‘o hangē ko ia ‘e fakapapau‘i ‘e he Kapineti’ mei he taimi ki he taimi, pea te ne totongi foki kiate kinautolu ‘oku ‘o nautolu ha pa‘anga huhu‘i ‘a ia ‘e totongi kiate ia ‘aki ‘a e ‘uhinga ‘o e ngaahi tu‘utu‘uni ‘o e kupu 6.

8 Lisi 'o e ngaahi keli'anga⁹

Ka 'iloange kuo 'osi 'a e taimi 'o ha tohi ngofua kumi 'o hangē ko ia kuo 'osi lau ki ai' pea 'e ngofua ki he Minisita Fonua, 'i he loto ki ai 'a e Kapineta ke ne 'oange ki he tokotaha 'oku ne lisi pe kiate kinautolu 'oku nau lisi pe ki ha taha pe ni'ihi pe kautaha ha lisi 'i ha founa pe 'o hangē ko ia 'e loto ki ai 'a e Kapineta 'o e ngaahi maka mahu'inga 'i pe lolo-fonua 'a ia kuo 'uhinga 'o ha tohi ngofua kumi pehē ('e ui 'o ka hili 'eni ko e lisi 'o ha keli'anga), pea ko ha tohi ngofua lisi keli'anga pehē te ne fakangofua ai ke tauhi 'a e ngaahi totongi nō mo e ngaahi totongi ke totongi 'e he tokotaha 'oku'ne lisi pe 'e kinautolu 'oku nau lisi ki he Minisita Fonua'.

9 Lisi 'o e ngaahi kelekele ta'e loto ki ai 'a ia 'oku 'o'ona¹⁰

'E fakalao ki he Minisita Fonua, 'i he loto ki ai 'a e Kapineta', ke ne lisi ki ha taimi 'oku 'ikai ke loloa ange 'i he taimi 'o ha lisi 'o ha keli'anga ha kelekele pehē 'o hangē ko ia 'e pau ke fai ki hono ngāue'aki fakalelei 'o e vili, ngaahi keli pe ngaahi ngaue 'oku kau ki ai, neongo pe 'e loto ki ai 'a ia 'oku 'o'ona pe 'ikai:

Koe'uhi kapau ko ha totongi nō pehē 'o e funa 'o ha kelekele 'e totongi 'e he tokotaha 'oku ne lisi 'o hangē ko ia 'e tanaki mai 'e he Minisita Fonua' pea loto ki ai 'a e Kapineta' koe'uhi ko ha kongā pe ngaahi kongā 'o e ngaahi kelekele 'oku ngaue'aki ki ai pea nofo'i 'a ia ko ha totongi nō pehē 'o ha funa kelekele 'e totongi ki he Minisita Fonua pea 'e 'iate ia kiate kinautolu 'oku 'o nautolu 'a e kelekele 'i he founa 'oku tu'utu'uni ke totongi 'ai a e ngaahi totongi nō 'i he Lao ki he Kelekele.

10 Ko e pau ke ma'u mai

Ko e taimi 'e loto ai 'a e tokotaha 'oku 'a'ana 'a e lisi 'i ha lisi keli'anga ke ne nofo'i 'a e funa 'o ha kelekele pe 'i 'olunga pe hoko ki he kongā 'o 'ene lisi keli'anga pea te ne ma'u 'a e totonu 'o e pau ke ma'u mai 'o hangē ko ia 'oku 'oange ki he Pule'anga' 'i he kongā IX 'o e Lao ki he Kelekele ka 'e fai'aki 'a e ngaahi me'a ko 'eni —

- (a) 'e 'ikai ke lava ke pau ke ne ma'u mai ha tupu 'oku lahi ange 'i he lisi 'o e kongā 'o e lisi keli'anga 'o ha ngaahi kongā pehē 'oku te'eki ke 'osi 'o hangē ko ia 'e fiema'u koe'uhi ko e lisi keli'anga pea hangē ko ia 'e pau ke fai lelei'i ai 'a e vili, keli pe ngaahi ngaue 'oku kau ki ai;
- (b) 'i hano tanaki mai 'o ha pa'anga huhu'i pea 'e pau ke vakai'i 'a e mole katoa pe maumau kuo hoko ki he tokotaha 'oku 'o'ona, pe 'aki 'a e 'uhinga 'o e tu'utu'u 'o e kelekele, faka'auha 'o e ngoue pe ngaahi fakalaka kimu'a pe 'aki ha toe 'uhinga kehe kuo hoko ki he tokotaha 'oku 'o'ona pe 'oku ne lisi 'aki 'a e pau ke ma'u mai 'o hono kelekele.

11 Ngaahi maka mahu'inga 'i he kelekele kehe mei he kelekele 'o e Pule'anga¹¹

Koe'uhi kapau ko ha maka mahu'inga pe kuo lisi ka 'oku pe 'i he lolo fonua ko e koloa 'a kinautolu 'oku 'a nautolu ka 'oku 'ikai ke 'a e Pule'anga ia, 'e totongi atu 'e

he Minisita Fonua ki he ni'ihī pehē 'oku 'o nautolu 'a e ngaahi konga pehē 'a e ngaahi totongi nō mo e ngaahi totongi 'oku kei toe mei ha lisi keli'anga pehē 'o hangē ko ia 'e fakapapau'i mei he taimi ki he taimi 'e he Kapineti'.

12 Ngaahi totongi

'E ngofua ke totongi ke he Pule'anga' 'i he 'ofisi 'o e Minisita Fonua 'e kinautolu 'oku 'i ai ha'a nau ngaahi tohi fakangofua fakatotolo, ngaahi tohi ngofua kumi pea mo e ngaahi laiseni keli'anga 'oku kau ki he ngaahi maka mahu'inga kotoa, kuo ma'u mo ngaue'i 'e kinautolu 'a e ngaahi totongi kuo tu'utu'uni 'a e ngaahi totongi 'oku tu'u atu heni —

- (a) ki he koula, peseti 'e nima 'o e mahu'inga 'o ia';
- (b) ki he siliva, peseti 'e taha 'o e mahu'inga 'o ia';
- (c) ki he ngaahi maka mahu'inga kehe, hangē ko e ngaahi totongi 'e tu'utu'uni 'e he ngaahi tu'utu'uni mei he taimi ki he taimi.

13 Ngofua ke lisi 'e he kakai Tonga pe Pilitania

- (1) Ko ha taha 'oku 'i ai ha'ane tohi ngofua pe lisi kuo foaki 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ni kuo pau 'i he taimi kotoa pe ke ne hoko mo nofo ko ha tangata Tonga pe ha tangata Pilitania, pea ko ha kautaha 'oku 'i ai ha'a ne tohi ngofua pe lisi kuo pau 'i he taimi kotoa pe ke ne hoko ko e kautaha Tonga pe ko ha kautaha kuo lesisita 'i ha feitu'u pe Komoniueli Pilitania.¹²
- (2) Ko e 'uhinga 'o e ngaahi fo'i lea ko e "**tangata mei he Pule'anga Pilitania**" 'i he kupu'ni 'e kau ki ai mo ha tangata mei he Lepupelika 'o 'Ailani, pea ko e lea "Kautaha lesisita 'i ha feitu'u pe 'o e Komoniueli Pilitania" 'e kau ki ai mo ha kautaha ne lesisita 'i he Lepupelika 'o 'Ailani.¹³

14 Tapui 'o e kau 'ofisa 'a e Pule'anga mei 'i ai ha'anau totonu¹⁴

'E 'ikai ha taha te ne lolotonga ngāue ki he Pule'anga 'o Tonga te ne ma'u ha totonu fakahangatonu pe ta'e fakahangatonu pe tupu ke 'i ai ha'ane tohi ngofua fakatotolo, tohi ngofua kumi pe lisi keli'anga, mo ha tohi ngofua pe, lisi pe tohi kehe 'oku ne 'oange ai ha totonu pehē pe tupu ki ha taha pehē 'e hala mo ta'e'aonga fakalao.

Koe'uhi kapau 'e 'i ai ha taha 'oku ngaue fakataimi pe, pea 'aki ha ngofua mei he Kapineti, te ne ma'u pe mo tauhi 'ene ngaahi totonu mo e tupu na'a ne ma'u kimu'a te'eki ke ne tali 'a e lakanga ko 'eni 'oku ne tali ke ne ngaue ma'ae Pule'anga'.

15 Totonu 'o 'ete hū 'o vakai

Ko ha 'ofisa 'a e Pule'anga kuo fakamafai ki ai 'e he Minisita Fonua, pe ko ha 'ofisa polisi te ne hū ki ha kekele pe 'oku fai ai ha kumi pe ngaahi ngaue keli pe ko e

‘uhinga ia ‘o ha lisi pe tohi ngofua ‘i he Lao’ni mo sivi ha kumi pe ngaahi ngaue keli pe ngaahi ngaue ‘oku kau ki ai.

16 Tautea

Tuku kehe kapau ko ha hia ‘oku tu‘utu‘uni mahino ‘e he Lao ni ‘a e tautea pe ‘e he ngaahi tu‘utu‘uni kuo fa‘u koe‘uhi ko ia, ko ha taha te ne maumau‘i ‘a e ngaahi tu‘utu‘uni‘ni pe talangata‘a ki ha fekau fakalao ‘a e Minisita Fonua pe ko e Fakafofonga Minisita Fonua te ne mo‘ua ‘o ‘ikai lahi hake ‘i he \$100 pe ngāue popula’ ‘o ‘ikai ke lahi hake ‘i he mahina ‘e 3 pe fakatou hilifaki ‘a e ongo mo‘ua pa‘anga mo e ngaue popula.

17 Mafai ke fa‘u ‘a e ngaahi tu‘utu‘uni¹⁵

‘E ngofua ki he Kapineti ke ne fa‘u ha ngaahi tu‘utu‘uni ‘oku kehe mei he Lao ni ‘o tu‘utu‘uni ‘a e ngaahi me‘a ‘a ia ‘oku fiema‘u pe fakangofua ke tu‘utu‘uni pe ‘a ia ‘oku totonu ke fai ki hono fakahoko ‘o e ngaahi tu‘utu‘uni ‘o e Lao ni.

18 Ngāue‘aki ‘o e ngaahi tu‘utu‘uni

Ko e ngaahi tu‘utu‘uni kuo fa‘u koe‘uhi ko e Lao’ni ‘e ngofua fa‘u ke ngaue‘aki’ ki he Pule‘anga’ni kotoa pe ki ha konga ‘o ia pea ‘e tokanga‘i fakafakamaau‘anga ia ‘i he fakamaau‘anga kotoa pe.

19 Tautea ‘i he funga ‘o e tu‘utu‘uni

(1) Ko e ngaahi tu‘utu‘uni ‘e fai ‘i he Lao’ni ‘e ngofua ke tautea ‘o ka maumau‘i ia pe ko ha talangata‘a ki ha fekau fakalao ‘a e Minisita Fonua’ pe ‘a ha taha kuo fakamafai‘i ‘o ‘ikai ke lahi hake ‘i he \$200 pe ngāue popula ‘o ‘ikai ke lahi hake ‘i he mahina ‘e 12 pea ‘e ngofua foki ke tamate‘i ai ha lisi pe ko ha tohi ngofua na‘e ‘oange ki ai.

Kamata ngaue‘aki mo hono pulusi

(2) Ko e Ngaahi Tu‘utu‘uni ‘e fa‘u koe‘uhi ko e Lao’ni ‘e kamata hono ngaue‘aki ‘i ha ‘aho mavahe ‘e tu‘utu‘uni ‘i he ngahi tu‘utu‘uni ko ‘eni pea ‘e pulusi ia ‘i he Kasete.

20 Fakahoko

Kuo pau ke lau ‘a e Lao’ni ‘o fakatatau ki he Lao ki he Keli Petoliume, pea ka ‘i ai ha‘a na faikehekehe, kuo pau ke malohi ‘a e Lao ki he Keli Petoliume.¹⁶

FAKAMATALA FAKALAHU

¹ **Tohi Lao Fakatonutonu 1988, Vahe 133** – Lao Fika 14 ‘o e 1949, 7 ‘o e 1951, 11 ‘o e 1968, 3 ‘o e 1969;

Ngaahi Lao Fakatonutonu	Kamata‘anga
Lao 30 ‘o e 1978	1 ‘o ‘Okatopa 2007
Lao 11 ‘o e 2009	26 ‘o Siulai 2013
Lao 42 ‘o e 2010	24 ‘o Novema 2010

² Fakahū ‘e he Lao 11 ‘o e 1968 pea Fetongi ‘e he Lao 11 ‘o e 2009

³ Fakahu ‘e he Lao 11 ‘o e 1968

⁴ Fakatonutonu ‘e he Lao 11 ‘o e 1968

⁵ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

⁶ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

⁷ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

⁸ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

⁹ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

¹⁰ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

¹¹ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

¹² Fetongi ‘e he Lao 11 ‘o e 1968

¹³ Fakalahi ‘e he Ngaahi Lao 7 ‘o e 1951 mo e 11 ‘o e 1968

¹⁴ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

¹⁵ Fakatonutonu ‘e he Lao 42 ‘o e 2010

¹⁶ Na‘e fakalahi koe‘uhi koe, pea ke ‘oatu ha mafai ki he, kupu 15 ‘o e ‘o e Vahe. 46.08